

JOSAFAT, LA VIGÈNCIA DEL MONSTRE

JOSEP PUJOL I COLL

Resum

L'article sintetitza la història de la novel·la *Josafat* (1906), de Prudenci Bertrana, des de la seva gestació fins a la seva divulgació al llarg de tot el segle XX. Pels seus valors literaris, però també per la polèmica que va acompanyar-la des de la seva publicació, tant l'obra com el seu argument i els seus personatges s'han instal·lat en l'imaginari col·lectiu dels gironins amb la força d'una llegenda. L'article aprofundeix en les causes d'aquest arrelament.

Paraules clau

Josafat, Prudenci Bertrana, modernisme català, simbolisme, literatura, segle XX.

Abstract

The article synthesizes the history of the novel Josafat (1906), by Prudenci Bertrana, from its gestation to its dissemination throughout the 20th century. For his literary values, but also because of the controversy that came with the novel since its publication, its plot and its characters have been installed in the collective imagination of Girona citizens with the strength of a legend. The article goes deep into the causes of this rooting.

Key words

Josafat, Prudenci Bertrana, Catalan Modernism, Symbolism, Literature, 20th Century

¿Es pot considerar la novel·la *Josafat* (1906) de Prudenci Bertrana una llegenda gironina? No, si se suposa que les llegendes han de tenir un origen nebulós i una autoria incerta que es perdin en la nit dels temps; sí, considerant com s'ha instal·lat en l'imaginari col·lectiu dels gironins, en un diàleg amb la ciutat no exempt de polèmica i de transformació del mite durant el segle llarg de la seva existència. És aquesta vigència del campaner la que em proposo resseguir, una història de trobades i ensopecs, de detractors i entusiastes que li han anat injectant vida fins avui.

LA GÈNESI

Tenim un parell de recursos per conèixer el procés de creació de la novel·la, ambdós provinents del mateix autor: el relat que en fa a *El vagabund*, la segona part de la trilogia *Entre la terra i els núvols*, i una llibreta amb notes de redacció.

Com a font historiogràfica, hem de prendre amb reserves i precaucions l'autobiografia novel·lada de Prudenci Bertrana *Entre la terra i els núvols*, on es disfressa d'Innocenci Aspriu. Hi ha hagut prou estudiosos que han separat el gra de la palla, constatant-hi com Bertrana dóna marge a la ficció entrelligant-la amb fets històrics (Castellanos, 2013; Congost, 1994; Marfany, 1975). Amb tot, no crec que Bertrana ens enganyi gaire sobre el seu estat d'esperit amb què va engendrar la novel·la si llegim els capítols III i XII del segon volum de la trilogia, *El vagabund*, quan narra la seva etapa gironina i els seus inicis com a escriptor, ja en plena vida adulta i abandonada la vida d'hereu. Al capítol III Aspriu, encara amb el seu futur indecís, debatent-se entre la professionalització dins el camp de la pintura o de l'escriptura, vagabundeja sovint per la Girona vella i pel castell de Montjuïc. Pels entorns d'aquest darrer caborieja amb Álvarez de Castro, però encara es deixa seduir més per la catedral i el barri de Sant Feliu. A la seu hi anava a la tarda, veient declinar el sol i l'activitat dels canonges, fins que un dia va aconseguir pujar al campanar:

“Llavors descobrí un món nou on podia distreure's percaçant quimeres i emocions rares. Va fer-se benvoler dels campaners mostrant-se generós, i ells el deixaren vagar lliurement per llurs dominis.

Es ficava a la capella baptismal, empenyia una feixuga porta, travessava un curt passadís, obert en l'espessor del terrible mur, i es trobava a la base del campanar en el departament on els campaners maniobraven. Els campaners eren una estranya barreja de seminaristes i bastaixos; joves de faccions borroses una mica sorruts.” (P. Bertrana, 2017a, pàg. 53).

Es va convertir en una fura; els intersticis de la catedral de Santa Maria van deixar de tenir secrets per a ell. Els espais recorreguts apareixeran ben descrits en la novel·la, des de la capella baptismal i els espais del campanar per on s'inicia la novel·la. Amb mentalitat de pintor o de notari, es fixa en la llum somorta, en els llibants de les campanes, els claus de ganxo, en el cilindre de l'escala amb la seva porta baixa. Passeja pel trifori, puja a la cúpula del campanar i es fascina amb les campanes, s'enfila fins l'àngel de la catedral, s'aboca damunt la façana principal encara inacabada, descobreix

Fig. 1. La torratxa i construccions diverses, avui desaparegudes, a la banda nord de la catedral. (Ajuntament de Girona. CRDI)

les golfes de la nau, s'obsessiona amb la torratxa que hi descobreix a l'últim contrafort de l'absis. Les fotografies de principis de segle han testimoniat la presència d'aquesta torratxa, eliminada en restauracions posteriors, així com algunes construccions als intersticis dels contraforts a la banda nord que bé podrien haver inspirat l'habitació de Josafat:

Més endavant, al capítol XII, afermada la seva intenció literària, s'ha envoltat dels seus amics gironins, Lavila (Carles Rahola), Fresneda (Xavier Monsalvatje) i un poeta decadentista (Miquel de Palol), amb qui passeja per les nits del barri vell, sobretot la zona dels prostíbuls, paret amb paret dels convents. Entre el barri de Sant Feliu i els Banys Àrabs descobreix l'altra cara que li faltava per a una història que havia anat covant, que barrejaria també el sacre i el profà dins el clos de la ciutat antiga:

“Sentia que l'esperit de la ciutat vetusta, sabedor de misteris i d'aberracions insospitats, inquietava el seu amb una puixança nova, amb un imperatiu, encara indefinit, però que el feia tremir d'impaciència i d'ansies creadores. [...] Entretant, la seva imaginació abocetava una estranya anècdota, on la luxúria i el fanatisme profanaven la pau santa d'un temple i feien estremir d'horror les velles imatges.” (P. Bertrana, 2017a, pàg. 154).

Per si el testimoni literari no ens mereixés prou confiança historiogràfica, tenim un document excepcional que el confirma i el complementa. Es tracta del bloc manuscrit amb notes per a la redacció del *Josafat* i *Nàufrags*, conservat al Fons Bertrana de la Universitat de Girona, transcrit i estudiat pel professor Xavier Pla (Pla, 2012a). No només hi apareixen detalls que semblen les notes preses del natural dels tràfecs catedralicis explicats a *El vagabund*, sinó que ja hi ha una versió rudimentària i molt reduïda de la novel·la. Pepona s'hi anomena Clareta, i hi ha detalls concrets històrics que després desapareixeran en la versió definitiva (Nicolàs Salmerón, francmaçons heretges, republicans...). A més, s'hi apunta tasques pendents que li són necessàries per avançar en la novel·la: buscar significat de sadisme i masoquisme, així com referències bibliogràfiques (com la monografia de Bassegodà sobre la catedral de Girona), saber quin és l'últim toc de la tarda i tancament de l'església, conèixer els efectes d'una commoció cerebral, quants graons té l'escala del campanar, veure el rellotge, la flauta del déu Pan...

LA PUBLICACIÓ I FORTUNA CRÍTICA

Com a escriptor, Bertrana ja era localment conegut, però *Josafat* va suposar-li el seu debut com a personatge públic, tot i no haver guanyat el premi al qual s'havia presentat. Les primeres Festes de la Bellesa de Palafrugell del 1905 i el seu concurs (amb Joan Maragall, Jaume Massó i

Torrents i Joan Vergés de jurat), havien d'inaugurar nou concepte de festa literària, alternativa als Jocs Florals. *Josafat* era una candidata clara al premi però, després de forts debats, es va guardonar *L'home bo* de Josep Pous i Pagès. Fou una gran decepció per a Bertrana, a qui ja li havien arribat notícies que l'havia guanyat, tal com ho explica a *El vagabund* (P. Bertrana, 2017a, pàg. 162-163) i la seva filla Aurora Bertrana, a les seves memòries (A. Bertrana, 2013, pàg. 134-35). Encara fou pitjor quan van fer-se públiques les raons del jurat mitjançant un text de Joan Vergés, on s'admetia tant la validesa literària com les reticències morals que havien decantat el guardó:

“En les escenes de seducció en què apareix com el símbol de la temptació carnal, la meretriu impúdica i fastigosa, el cuadro esdevé llotós i repugnant a força de detalls infectes que enterboleixen i profanen la pureza de l'obra d'art.” (citat per Granell i Nogué, 1980, pàg. 248).

Tot i això, *Josafat* es va publicar l'any següent, a Palafrugell 1906, i al cap d'un any s'edita a Barcelona. Llavors triomfa amb *Nàufrags*, premi de novel·la, i el recull *Crisàlides*.

Tant el concurs com la fama que va obtenir *Josafat*, així com l'inici de la polèmica sobre la novel·la, han estat molt ben resseguits per Glòria Granell (Granell i Nogué, 1980). Se'n féu ressò ben aviat la premsa palafrugellenca i gironina, en general fent valer el candidat local; fins i tot *El Tradicionalista* es mostrà favorable a Bertrana. Quan el juny del 1906 surt publicada, els mitjans gironins continuen parlant-ne positivament —amb alguna excepció—, bé que recomanant-la com a lectura no apta per a tothom. A Barcelona, l'obra també va ser ben defensada per escriptors com Lluís Via o Carme Karr, saludada com una obra valuosa, arraconant-s'hi els aspectes morals assenyalats pel jurat del premi.

És probable que *Josafat* no despertés gaire simpaties en la Girona més levítica però, amb tot, la metxa de l'escàndol va trigar quatre llargs anys a esclatar. Les memòries d'Aurora Bertrana expliquen una anècdota sucosa d'aquesta “bertranofòbia”[sic] gironina:

“Una de les vegades que la tieta [cunyada de Prudenci Bertrana] havia anat a confessar, el confessor li preguntà: “Has llegit alguna obra d'un tal Prudenci Bertrana, filla meva?”. I en dir-li ella que sí, el clergue s'exaltà: “Estàs condemnada. Si no te'n penedeixes i promets no llegir mai mes cap obra d'aquest “malvat”, aniràs de dret a l'infern”. La tieta li havia replicat que aquell “malvat” era el marit de la seva germana, un bon espòs, un bon pare, un bon ciutadà. Va abandonar el confessional sense acabar la confessió.” (A. Bertrana, 2013, pàg. 137).

Què havia passat, en aquests quatre anys? Doncs que Bertrana s'havia "significat". Havia pesat més l'acostament polític cap al catalanisme republicà d'esquerres —es fa director del periòdic *Ciudadanía*—, i per acabar-ho d'adobar el 1910 publica *La locura de Álvarez de Castro*, amb Diego Ruiz. Sumat a l'entrant indigest de *Josafat*, aquests altres dos plats del menú Bertrana provocaven ja massa cremor d'estómac. Un dels articles incendiaris, especialment significatiu, fou el que va signar un tal G. a *La Regeneración*, setmanari d'Acció Catòlica, "Noble Gerona, protesta!", on titllava la novel·la com:

"... la producción literaria más asquerosamente carnal que han visto los siglos, solo comparable, quizá superándola, a la literatura del inmundo Zola [...]. Bertrana en este libro ha puesto a contribución todas las groserías más procaces, para dar cuerpo a la carnalidad más abominable que constituye el nervio de aquella narración." (citat per Granell i Nogué, 1980, pàg. 259)

En resposta, Bertrana es defensà vigorosament al *Diario de Gerona*. La contraargumentació no només ens il·lumina sobre la seva poètica creativa, sinó que hi afegeix una dada sobre un cas real que havia originat la història del campaner:

"El caso Josafat fue inspirado en la crónica negra de los tribunales, nació de la realidad [...] si yo explicara quién fue Josafat y a que clase social pertenecía; si yo hubiera querido aprovechar aquella historia para fines bastardos y lanzar por el mundo mi libro como Galdós lanzó su *Electra*, otro habría sido el éxito editorial y con más razón se lamentara el Sr. G." (citat per Granell i Nogué, 1980, pàg. 260-61)

Sabem, per un comentari de Carles Rahola, que Bertrana havia pensat inicialment que el protagonista fos un capellà (Castellanos, 2013, pàg. 275). Fos com fos, l'existència se li feia difícil a Girona, de manera que el 1912 decidí traslladar-se cap a Barcelona. El final de *El vagabund* és simptomàtic. Per acomiadar-se de Girona, en visita com a últim indret la Devesa i s'extasia amb els seus colors tardorals, fins que hi troba una sorpresa clavada als plàtans:

"Enmig de l'entreteniment pueril, va reparar en uns papers de color, de la mida d'un sobrecarta ordinari, enganxats en les soques dels plàtans. Va semblar-li que anunciaven quelcom així com unes "perles vitals", regeneradores d'organismes atrotinats. Però, si els ulls no li feien pampallugues, allí hi havia el seu nom. Hi era. Enemics ignorats l'acomiadaven amb poques paraules i mal dites: "Bon vent i barca nova! Girona es deslliurava d'un trist demagog. D'un pèrfid destructor de les coses i dels homes sants i heroics. Que se'l confitessin els barcelonins! Fins a mai més!" (Bertrana, 2017a, pàg. 287)

REPRESA I ICONOGRAFIA FLUCTUANTS

L'accidentada història del segle XX va enrarir encara més la recepció d'una obra que ja havia estat tortuosa d'entrada. Bertrana mor el 1941 a Barcelona en l'ostracisme, fins al punt que la seva tomba va costar d'identificar (Pujadó, 2017). Val a dir, amb tot, que deu anys després la ciutat de Girona el va recordar... com a pintor, en una mostra al Círculo Artístico (Granell i Nogué, 2017), però *Josafat* havia de passar la seva expiació pròpia.

La instauració del premi Bertrana de narrativa catalana el 1968 fou una primera fita en la rehabilitació de l'escriptor gironí. Abans, però, havia estat revelador com el reciclatge de *Josafat*, en forma de projecte cinematogràfic per part d'Antoni Varés el 1965, va haver de batejar-se com a *Joanot*, segurament per les suspicàcies que la novel·la generava encara (Granell i Nogué, 2006).

Per tot plegat, dins l'imaginari col·lectiu dels gironins *Josafat* ressonà durant molts anys com una història pecaminosa, força desconeguda i encara menys llegida, i amb una iconografia visual pràcticament inexistent. Les successives edicions havien estat molt exigües en imatges, amb l'excepció de les fascinants il·lustracions expressionistes d'Alfred Kubin per a la traducció alemanya de 1918, però que han passat inadvertides fins a l'actualitat, recuperades per les Edicions de la ela geminada en la publicació de l'obra completa de Bertrana (P. Bertrana, 2017b):

Fig. 2a i 2b. Il·lustracions d'Alfred Kubin per a la traducció alemanya de *Josafat* (1918).

La tríada protagonista de la novel·la, Josafat, Fineta i Pepona, apareixen descrits amb detall a la novel·la, però en les successives repeses dramàtiques han estat encarnats per actors molt diferents. Fixem-nos-hi, a partir del recompte d'adaptacions que n'ha fet Jordi Dorca (Dorca, 2017):

- *Joanot*, d'Antoni Varés (1965). L'esmentat projecte va comptar amb el jove actor Emili Garcia com a Josafat i amb diverses actrius per a la Fineta.

- *Josafat*, adaptació televisiva (1976) dins de Lletres Catalanes a TVE Catalunya, dirigida per Mercè Vilaret, amb guió de Josep M. Benet i Jornet, posteriorment publicat amb el títol *Dins la catedral* (Benet i Jornet, 1985). Ovidi Montlló hi feia de Josafat i Àngels Moll de Fineta.¹

- *Josafat* (1987), a càrrec del TEI de Sant Marçal, amb direcció de Pep Cruz, en el marc del lliurament dels premis Bertrana.

- *Josafat* (2004), òpera de Pau Guix i Pere Josep Puértolas, estrenada durant el Fòrum de les Cultures.

- *Josafat* (2005), dramatització pel Grup Proscènium, a La Planeta. Interpretada durant la Setmana Santa, va generar una certa polèmica local perquè la Junta de Confraries el va excloure de la programació. En ple segle XXI, l'obra modernista de Bertrana encara no era innòcua.²

- *Josafat, el musical* (2014), de Marc Timón i Josep Pujol, amb la direcció de Joan Solana, estrenat al Teatre Municipal de Girona (Timón & Pujol i Coll, 2014). Els rols de Josafat i Fineta anaven a càrrec de Xavier Ribera i Judit Tobella, respectivament.

Des d'un Josafat encarnat per un Ovidi Montlló —introvertit, torturat i menut— fins a un Xavier Ribera —expansiu, viril i apersonat—, la seva fisonomia ha fluctuat en metamorfosis continuades, sense que una hagi arrelat més que d'altra. Després que la novel·la hagi estat lectura obligatòria a batxillerat dins els programes de literatura catalana i sovint esca de comentari a les proves d'accés a la universitat, *Josafat* és una novel·la a bastament coneguda, però la representació mental del campaner irat i luxuriós és multiforme en l'imaginari dels gironins.

¹ Disponible a: <<http://www.rtve.es/alicarta/videos/altres-programes-darxiu/lletres-catalanes-josafat/1406757/>>

² "La Junta de Confraries de Girona es desmarca del "Josafat" de Proscènium", *El Punt*, 20/III/2005, pàg. 38; i "Proscènium recrea a La Planeta l'ambient llòbrec de la catedral descrit a "Josafat"", 2/III/2005, pàg. 49. Cfr. també la columna de Joan Ribas: "Això és fer cultura!", *El Punt Avui*, 1/XII/2013.

Fig. 3. Emili Garcia i actriu desconeguda, en el *Joanot* (1965) de Varés. (Ajuntament de Girona, CRDI, Fons Antoni Varés Martinell).

Fig. 4a i 4b. Ovidi Montllor i Àngels Moll en l'adaptació televisiva de *Josafat* (1976).

Fig. 5. Xavier Ribera en la versió musical de *Josafat* (2014).

LA FORÇA DE LA LLEGENDA

A banda de les seves innegables qualitats literàries, hom també pot preguntar-se per què la història del campaner i la prostituta ha arrelat amb l'obstinació d'una llegenda. I és que en la trama argumental no només hi ressonen històries conegudes, sinó uns motlles narratius que donen una resiliència gairebé tel·lúrica a la successió tràgica d'esdeveniments.

Xavier Pérez, bon coneixedor dels esquemes mítics subjacents en els arguments cinematogràfics, ha vist un film encobert en *Josafat* (Pérez, 2012). Tàcitament, però també de manera explícita, Bertrana hi evoca la trama tradicional de la bella i la bèstia:

“En *Josafat* es consumia de luxúria; era fàcil de realitzar amb ell son anhel inextingible, son afany d'amor excèntric que l'entendria a ella mateixa com el conte de la dona robada per un orangutà. Sempre l'havia trasbalsada aquell maridatge horrible; sempre havia sentit insans desitjos de viure la vida d'aquella desgraciada, reclosa en el tronc d'un arbre, alimentada per les mans del simi, sentint sobre sa nuesa el pelut contacte de l'animal feréstec, rebent de continu abraçades immensament lascives acompanyades dels crits estridents d'un plaer ferotge que no es cansa ni s'assacia.” (P. Bertrana, 2017b, pàg. 79).

Paga la pena, emperò, analitzar el disseny argumental de *Josafat*. El mite de la bella i la bèstia compon un relat de redempció a través de l'amor: enamorant-se'n i gràcies a la seva bondat, la bella aprèn a reconèixer la bellesa interior de la bèstia prescindint de la monstrositat externa. En canvi, l'esquelet narratiu de *Josafat* és el mirall negre o el "cànon invertit" d'aquesta trama: la bella és portadora de maldat i procura d'inocular-la a la bèstia fins estimbar-los ambdós en la perdició i la tragèdia.

Per bé que invertit, aquest esquema de la bella i la bèstia s'apropa més a *Josafat* que no pas l'altra referència que s'ha assenyalat sovint, *Notre Dame de París* de Victor Hugo. Sí que són palpables les influències d'un en l'altre, sobretot la tria de l'escenari catedralici i alguns paral·lelismes entre el geperut-Josafat-bèstia i Fineta-Esmeralda-bella, però la novel·la d'Hugo, en la seva complexitat, s'aparta força més de la trama originària.

Ja que parlem d'influències, pot ser profitós assenyalar-ne d'altres. Semblen evidents les de la narrativa modernista contemporània de Bertrana, sobretot les de *Solitud* (1905) de Víctor Català i *Els sots feréstecs* (1901) de Raimon Casellas (Castellanos, 2013). Xavier Pla n'ha remarcat d'altres de possibles, com *La Catedral* (1903) de Vicent Blasco Ibáñez (Pla, 2012b). Menys demostrables però molt suggeridores són les similituds amb alguns contes d'Edgar Allan Poe, tot i que les connexions puntuals són nombroses. Les peses del rellotge baixant inclements damunt la Fineta agonitzant recorden "El pou i el pèndol"; la consciència remoguda i l'autodelació de Josafat ens condueixen cap a "El cor delator" o també cap a "El gat negre"; una bèstia assassina de dones apareix a "Els crims del carrer Morgue"; els espais opressius com els de la catedral els tenim a "La caiguda de la casa Usher" o "El barril d'amentillado", on apareix un sàdic enterrament en viu que recorda les macabres aspiracions masoquistes de Fineta. Xavier Pérez també ha assenyalat algunes d'aquestes semblances (Pérez, 2012, pàg. 44 i 47). Poe ja era un autor conegut i traduït a principis de segle, i val a dir que la Biblioteca del Seminari de Girona conserva alguns volums decimonònics de la seva obra, entre ells la coneguda traducció al francès que en féu Charles Baudelaire.

MORAL O IMMORAL?

Ja que la moralitat o immoralitat de *Josafat* s'ha convertit històricament en cavall de batalla a l'hora de jutjar l'obra, pesant més en la seva trajectòria que no pas els seus valors estètics, convé acabar aquest recorregut

assenyalant els arguments brandats en aquest sentit. No va importar mai que, en la seva justícia poètica —segons els cànons morals del moment—, a la fi el vici hi quedi castigat. Tothom es va fixar més en el viatge que en el destí. La història de Josafat i Fineta, per mal però també per bé, va arrossegar la fama de llibertina, plena d'una luxúria extravagant, convertint Bertrana en el nostre marquès de Sade casolà. Per contrarestar la seva fama de pecaminosa i immoral, des dels inicis es va fer valer la imparcialitat del narrador, subratllada per Lluís Via o Joaquim Ruyra, entre d'altres (Granell i Nogué, 1980, pàg. 257-258). El mateix Bertrana se'l va fer seu, aquest argument:

“Josafat no puede ser un libro para monjas, ni para doncellas, ni tal vez para señoras, pero para los que en la vida han aprendido a vivir nada pueden hallar en Josafat que les sonroje. Mi primera obra admito que pueda ser mala pero no admito que sea asquerosa, ni grosera, ni procaz. [...] Desde la primera à la última cuartilla me ceñí a una imparcialidad de narrador absoluta; imparcialidad que para suerte mía ha sido reconocida y alabada por cuantos sin distinción de ideas eran capaces de comprenderla” (citad per Granell i Nogué, 1980, pàg. 260).

Una lectura detallada, però, desmenteix aquesta objectivitat narrativa, com ho ha analitzat Jordi Castellanos (Castellanos, 2013, pàg. 289-91). El narrador valora, opina i jutja, en especial sobre el personatge de Fineta: les seves entranyes són “perverses”, quan s'ofereix ho fa “amb un esgarriós cinisme”, la seva veu és “estrident, immensament repulsiva”, arriba “fins al cinisme més descarat i immund” i, comptat i debatut, “espantava mirar-la”. Fineta és la *femme fatale*, la vampiressa finisecular importada a la literatura catalana modernista, com ho féu el seu company literari Xavier Monsalvatje (Pujol i Coll, 2012). Aquesta visió de la dona com a portadora del mal continua incomodant, ara en un nou sentit i dins un nou segle, i ha fomentat noves crítiques des d'una òptica feminista, com la que reclama i exerceix Laura Mercader (Mercader, 2012).

Potser és aquesta la raó última de la travessia secular de *Josafat*, al costat dels arquetips narratius que subverteix, la multiplicitat de lectures que genera i dels seus valors estrictament literaris: mentre la novel·la continuï bella i indigesta, mentre ens rondi molt de temps dels budells al cervell, mentre no ens deixi indiferents, tenim Josafat i Fineta per anys.

BIBLIOGRAFIA

- BENET i JORNET, Josep Maria (1985). *Dins la catedral (Josafat) seguit de Rosa o el primer teatre*. Barcelona: Edicions 62.
- BERTRANA, Aurora (2013). *Memòries, I*. Girona: Diputació de Girona.
- BERTRANA, Prudenci (2017a). *El Vagabund*. Girona: Edicions de la ela geminada.
- BERTRANA, Prudenci (2017b). *Josafat*. Girona : Edicions de la ela geminada.
- CASTELLANOS, Jordi (2013). "Josafat, novel·la modernista." *Els Marges*, (número extraordinari), pàg. 265–291.
- CONGOST, Rosa (1994). "La verdadera història de l'hereu Bertrana", a PONCE, S & FERRER, L. (Eds.), *Família i canvi social a la Catalunya contemporània (s. XIX-XX)*. Vic: Eumo, pàg. 193–224.
- DORCA, Jordi (2017). "Prudenci i Aurora Bertrana amb ulls d'avui. Representar Prudenci Bertrana." *Revista de Girona*, 301, pàg. 74–75.
- GRANELL i NOGUÉ, Glòria (1980). "Josafat de Prudenci Bertrana. Polèmica a la festa de la bellesa de Palafrugell (1905) i recepció posterior de l'obra", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 43, pàg. 245–261.
- GRANELL i NOGUÉ, Glòria (2006). Bertrana i Varés. *La Girona de Josafat*. Girona: Ajuntament de Girona.
- GRANELL i NOGUÉ, Glòria (2017). "La ciutat de la il·lusió. Prudenci Bertrana i Girona." *Revista de Girona*, 301, pàg. 76–78.
- MARFANY, Joan Lluís (1975). "Els greuges de Prudenci Bertrana", a *Aspectes del modernisme*. Barcelona: Curial, pàg. 231–252.
- MERCADER, Laura (2012). "De Josafat a Femafat. Una lectura de les dones-ficció o les dones en la ficció masculina", a *Llibres, monstres i catedrals. Josafat de Prudenci Bertrana*. Girona: Universitat de Girona: Publicacions de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes, pàg. 63–78.
- PÉREZ, Xavier (2012). "Josafat, un film encobert: el mite de la bella i la bèstia," a *Llibres, monstres i catedrals. Josafat de Prudenci Bertrana*. Girona: Universitat de Girona, Publicacions de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes, pàg. 35–48.
- PLA, Xavier (2012a). "Als orígens de Josafat. Breus reflexions a l'entorn d'un manuscrit inèdit de Prudenci Bertrana", a *Llibres, monstres i catedrals. Josafat de Prudenci Bertrana*. Girona: Universitat de Girona, Publicacions de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes, pàg. 101–123.
- PLA, Xavier (2012b). "Presentació. Llegir la catedral," a *Llibres, monstres i catedrals. Josafat de Prudenci Bertrana*. Girona: Universitat de Girona, Publicacions de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes, pàg. 9–16.
- PUJADÓ, Judit (2017). "L'últim clos." *Revista de Girona*, 301, pàg. 79.
- PUJOL i COLL, Josep (2012). *Perfils de Xavier Monsalvatge (1881-1921)*. Girona: Curbet Ed. i Fundació Valvi.
- TIMÓN, Marc, & PUJOL i COLL, Josep (2014). *Josafat, el musical* [enregistrament sonor]. [Barcelona]: Satélite K.

